

צחי וייס

ראשית הקבלה

חשיבה מחודשת

מוסד ביאליק • ירושלים

תוכן העניינים

9	פתח דבר
13	מבוא: מ'ראשית הקבלה' ל'התקבלות מערכת הספירות'
45	פרק ראשון: כיצד מועיל ומזיק השימוש במונח 'קבלה'
79	פרק שני: כותבים ספירתיים בפולמוס על הפרשנות לרמב"ם
110	פרק שלישי: 'עזב ה' את הארץ' – שאלת ההשגחה והתפיסות הספירטיות
128	פרק רביעי: 'מכניסי רחמים' – התנגדות כותבים ספירתיים לפולחן מלאכים
153	פרק חמישי: 'אמונת ההמון' – התנגדות מאיר בן שמעון לתפיסות הספירטיות ותגובתו של אשר בן דוד
179	פרק שישי: 'סר לבם מן העלה העליונה' – איגרתו של יצחק סגי נהור וההיסטוריוגרפיה של 'הקבלה'
200	אחרית דבר
205	תעודות מכתבי יד:
205	נספח א: איגרתו של שמואל בן מרדכי אל יקותיאל הכהן – מהדורה סינופטית
258	נספח ב: פולחן מטטרון – מהדורה סינופטית
266	נספח ג: דברי ר' מאיר בן שמעון מנרבונה, מתוך: 'ספר מלחמת מצוה'
275	נספח ד: איגרת יצחק סגי נהור אל הרמב"ן ויונה גרונדי
277	ביבליוגרפיה
296	מפתח כללי

מבוא

מ'ראשית הקבלה' ל'התקבלות מערכת הספירות'

לפני כמה שנים השתתפתי בכנס מדעי בלוס-אנג'לס. במהלך נסיעה בעיר הבחנתי בשלט כניסה למבנה קטן שעליו היה כתוב 'גן ילדים קבלי'. השלט הזה אינו מפתיע את מי שמתעניין בתפוצת 'הקבלה' ברוח 'תנועות העידן החדש'. הוא מעיד על המעמד שהיא קונה לעצמה כתפיסה או כשיטה החורגת בהרבה ממעגלי הלומדים בעולם הדתי או כתחום משנה בחקר מדעי-היהדות.

'הקבלה' אינה רק תחום דעת מפורסם אלא מערכת בתוכה גם מה שנראה לקורא המערבי המודרני כתפיסות עתיקות, רוחניות ומיתיות שאליהן מתלווה ניחוח סודי של פרי-אסור. במהלך השנים נשאתי הרצאות רבות בתחומים שונים הנקשרים ל'קבלה' הן לקהל אקדמי הן לקהל מתעניינים מהציבור הרחב. קשה לי למנות את מספר הפעמים שקודם להרצאה או לאחריה ניגשו אלי סטודנטים ומתעניינים ושאלו מדוע אני מלמד תחום הנחשב להיות סודי, שאסור ללמוד אותו לפני גיל ארבעים.¹ השאלה נשאלה פעמים רבות מתוך יראה אמיתית, אך מעולם, עד כמה שיכולתי לשים לב, לא מנעה אף אחד מהם מלתת דרור לסקרנותם, להשתתף בהרצאות עצמן ולהתעניין מאוד בתכניהן.

המתח שבין פרסום 'הקבלה', שחורג בהרבה מגבולותיו של תחום דעת פנים-יהודי, ובין דימויה כאסורה וכנועזת, אך בה בעת מסקרנת ומושכת לב, אינו חדש. מתח זה הוא מנת חלקה של 'הקבלה' מראשית העת החדשה בתקופת הרנסנס, עת התעניינו בחיבורים המוגדרים כ'קבליים' תאולוגים קתולים, מהם בכירים מאוד בהיררכיה הכנסייתית, תירגמו את כתביה לשפות שונות ובראשן לטינית וכתבו להם פירושים. במקביל אליהם, באותה תקופה ממש, זכתה 'הקבלה' לפיתוח יוצא דופן בהיקפו וכנועזותו בעולם היהודי, בקרב קבוצת

1 על ההיסטוריה המעניינת של איסור זה ראו: אידל, "לתולדות האיסור ללמוד קבלה", עמ' א-כ.

כותבים יהודיים שחיו בעיר צפת. שתי תנועות אלה, שרעיונותיהן המשיכו להתפתח במהלך השנים כנפרד, אף על פי שלעיתים השתרגו זו בזו, זכו כל אחת בדרכה להשפעה רבה. בעולם היהודי אנו רואים את השפעת 'הקבלה' על תנועות יהודיות כמו התנועה השבתאית, ומאוחר מעט יותר בחסידות ובהתנגדות, וכן גם כימינו בזרמים שונים בעולם היהודי ואף באופן מודע ולא מודע בלב ליבה של הפוליטיקה הישראלית בת-זמננו. בעולם הלא יהודי הייתה ל'קבלה', הן היהודית הן הנוצרית, השפעה רבה על תנועות רוחניות ועל הוגי דעות וכותבים לא-יהודים מפורסמים מגוטפריד וילהלם לייכניץ ועד לחורחה לואיס בורחס ואומברטו אקו.

משום פרסומה הרב של 'הקבלה', ההילה האסורה והמסקרנת שמתלווה אליה, והתחושה שגוף זר, מיתי, דינמי ונועז נמצא בלב ליבה של דת הלכתית-מעשית שמתוארת לעיתים כשמרנית, עלתה השאלה: מהי ראשית 'הקבלה'? מהי נקודת לידתה? מהיכן הגיעה לעולם היהודי? מאילו מקורות היא ינקה? וכך, בהרצאותיו על 'ראשית הקבלה וספר הבהיר', ניסח גדול חוקרי 'הקבלה' במאה העשרים, גרשם שלום, את השאלה:

הקבלה כתופעה היסטורית, מתחילה בשביל ההיסטוריון של תולדות ישראל ודת ישראל במאה ה-12 לספירת הנוצרים [...] אני מדגיש כאן שלפנינו התחלה ברורה בהיסטוריה. הבעיה שלפנינו היא כיצד נולדה תופעה זו? מה הביא לידי גילוייה? [...] זוהי הבעייה. זוהי בעייה גדולה ומרכזית בתולדות ישראל.²

בעיית 'ראשית הקבלה'

לתחומי דעת שונים יש בעיות יסוד המארגנות את הדיון בהם. אלה הן בעיות שליוחן לא נס עם השנים והן כנחלים שיובליהם הרבים מפרים את תחום הדעת ואורגים כעין מכנה משותף בין דיונים מחקרניים שונים המתקיימים בו. בחקר 'הקבלה', אחת הבעיות החשובות ביותר, ואולי אף הנידונה ביותר, היא, כאמור, זו של 'ראשית הקבלה'. עשרות רבות ואולי אף מאות מחקרים הוקדשו לא רק לבחינתה הישירה של בעיית 'ראשית הקבלה', אלא בעיקר לבחינת שלל שאלות

2 שלום, ראשית הקבלה וספר הבהיר, עמ' 2-11.